

> Retouradres Postbus 20701 2500 ES Den Haag

de Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Plein 2
2511 CR Den Haag

Ministerie van Defensie

Plein 4
MPC 58 B
Postbus 20701
2500 ES Den Haag
www.defensie.nl

Datum 12 december 2019
Betreft Rapportage internationale militaire samenwerking 2019

Onze referentie

BS2019021031

Afschrift aan

de Voorzitter van de Eerste
Kamer der Staten-Generaal
Binnenhof 22
2513 AA Den Haag

*Bij beantwoording datum,
onze referentie en betreft
vermelden.*

Inleiding

Hierbij informeer ik u over de stand van zaken van de internationale militaire samenwerking. In deze rapportage ga ik in op de belangrijkste ontwikkelingen bij de strategische partners van Defensie, te weten België en Luxemburg, Duitsland, Frankrijk, Noorwegen, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten in 2019. Zoals aangekondigd in de Defensienota (2018), is Nederland nog intensiever gaan samenwerken met deze strategische partners. Tevens geef ik een toelichting op de samenwerking in EU-, NAVO- en VN-verband.

België en Luxemburg

Op 26 mei 2019 vonden in België de federale verkiezingen plaats. Tot op heden is nog geen regering gevormd. Vanwege de afwezigheid van een regering is afgelopen jaar de begroting van 2018 voor de tweede maal overgenomen met alleen een inflatiecorrectie. De Belgische defensie-uitgaven bedragen in 2019 €4,9 miljard (0,95% van het Bruto Binnenlands Product (BBP)). Reeds goedgekeurde projecten lopen door, maar er kunnen geen nieuwe projecten worden gestart.

De in oktober aangetreden eerste minister van België, mw. Sophie Wilmès, heeft de defensiestaf de opdracht gegeven om een plan op te stellen voor de volgende federale regering, om alle capaciteitendoelstellingen van de NAVO te halen in de periode 2020-2035. Dit plan wordt een addendum bij de huidige strategische visie uit 2016. In deze visie staat dat de Belgische defensie-uitgaven tegen 2030 tot 1,3% van het BBP moeten stijgen, maar hierin worden niet alle capaciteitendoelstellingen gehaald. De eerste minister legde tevens een budgettair voorstel voor dat voorziet in een geleidelijke verhoging van de defensie-uitgaven naar 1,01% (in plaats van 0,9% van het BBP) in 2020 en naar 1,19% (in plaats van 1,02% en 1,06% van het BBP) in 2023 en 2024.

De nauwe samenwerking met België verliep ook in 2019 voorspoedig. Zo heeft België sinds september weer een residerende defensieattaché geplaatst in Den Haag. Beide landen leveren militairen aan de *NATO Enhanced Forward Presence* in Litouwen. Daarnaast zijn België en Nederland bezig met de gezamenlijke

vervanging van hun mijnenbestrijdingscapaciteit en M-fregatten. België heeft de leiding over de vervanging van de mijnenbestrijdingscapaciteit, terwijl Nederland de leiding heeft over de vervanging van de M-fregatten. Op 5 juli 2019 hebben België en Nederland de gunning van het mijnenbestrijdingscontract aan het Franse bedrijf *Naval* ceremonieel bevestigd. De Belgisch-Nederlandse marinesamenwerking (BENESAM) is nog steeds erg nauw. Voor deze samenwerking is de aanschaf van nagenoeg identiek materieel dan ook zeer wenselijk. Tevens tekenden de commandanten van de Nederlandse, Belgische en Franse marine in oktober een intentieverklaring om nauwer samen te werken ten behoeve van de interoperabiliteit.

In het beleidsdocument *Luxembourg Defence Guidelines for 2025 and Beyond* staat dat Luxemburg de ambitie heeft de defensie-uitgaven te verhogen van €320 miljoen (0.5% van het BBP) in 2018 naar €410 miljoen (0.6% van het BBP) in 2020 en €550 miljoen (0.7% van het BBP) in 2024. Deze aantallen zijn nog steeds gelijk. In 2019 bedragen de uitgaven €348 miljoen (0,56% van het BBP).

Na de ondertekening van het Memorandum of Understanding (MoU) met betrekking tot de *Short Range Tactical Unmanned Aerial Systems* (SRTUAS) in het najaar van 2018, is de samenwerking met Luxemburg op het gebied van Unmanned Aerial Vehicles (UAV's) verder voortgezet. In augustus is een Luxemburgse liaison officier in Nederland geplaatst voor dit project.

Duitsland

De Duitse defensie-uitgaven zijn de afgelopen jaren aanzienlijk verhoogd. Volgens NAVO-definities zijn de uitgaven gestegen van €34,75 miljard in 2014 naar €47,9 miljard in 2019. In 2019 komen de defensie-uitgaven neer op 1,39% van het BBP en wordt 16,55% besteed aan grote investeringen. Voor 2020 bedragen de geplande defensie-uitgaven €50,4 miljard, wat zou uitkomen op circa 1,42% van het BBP en een investeringsbudget van 17%. Tussen 2014 en 2020 zullen de defensie-uitgaven dan structureel met €15,6 miljard zijn verhoogd, wat neerkomt op een stijging van 45%.

De Duitse regering houdt vast aan de toezegging dat Duitsland in 2024 1,5% van het BBP zal besteden aan defensie, waarvan 20% aan grootschalige investeringsprojecten. Daartoe zouden de defensie-uitgaven volgens de huidige economische voorspellingen in 2024 circa €58 à €59 miljard moeten bedragen. Minister van Defensie mw. Kramp-Karrenbauer sprak in november 2019 de ambitie uit dat Duitsland in 2031 de NAVO-norm van 2% BBP bereikt.

De verhoging van het defensiebudget is randvoorwaardelijk voor de verwerkelijking van de *Trendwende der Bundeswehr*, de omslag naar meer personeel, materieel en financiën, zoals aangekondigd in de Duitse defensienota van 2016, het *Weissbuch*. Daarnaast bleek in 2018 uit het beleidsdocument *Konzeption der Bundeswehr* dat de verdediging van het nationale en bondgenootschappelijke grondgebied van toenemend belang is. Om hier nader invulling aan te geven voert Duitsland momenteel een studie uit naar de inrichting van de krijgsmacht ten behoeve van deze taak (*Landes-/Bündnisverteidigung*). Naar verwachting wordt deze studie op korte termijn afgerond.

De *Trendwende* en *Konzeption der Bundeswehr* vertalen zich tevens in investeringen in hoogwaardige capaciteiten. Belangrijke prioriteiten zijn de

digitalisering van het landoptreden en de aanschaf van onderzeeboten. Ook zal Duitsland op korte termijn moeten besluiten over vervanging van de Tornado-jachtvliegtuigen en de aanschaf van een middelzware transporthelikopter.

Duitsland en Nederland zijn zeer belangrijke defensiepartners. Dit blijkt uit de uitgebreide *Declaration of Intent* (DOI) ter versterking van de bilaterale defensiesamenwerking die op 21 mei 2019 is ondertekend. Dit document sluit aan op de veranderde Europese veiligheidscontext en de ontwikkeling van de Duits-Nederlandse defensiesamenwerking sinds 2013. Nieuwe thema's in de verklaring zijn bijvoorbeeld het cyberdomein en hybride dreigingen. Ook benoemt de DOI de noodzaak om interoperabiliteit te verbeteren, binnen NAVO- en EU-kaders, door systemen en procedures op elkaar af te stemmen. De DOI bevat als annex een *roadmap*, met een inventarisatie van zowel lopende samenwerkingsprojecten als terreinen waarop in de toekomst mogelijk kan worden samengewerkt na reguliere besluitvorming. De *roadmap* wordt nadrukkelijk gezien als levend document en kan regelmatig worden aangepast. Dit vormt een stevig fundament voor verdere verdieping van de samenwerking.

Voorts is in 2019 voor twee belangrijke samenwerkingsprogramma's een *Memorandum of Understanding* (MoU) getekend. Tijdens de Duits-Nederlandse regeringsconsultaties op 2 oktober 2019 werd een MoU ondertekend over materieelsamenwerking op het terrein van elektronische oorlogsvoering. Internationale samenwerking op dit gebied is uitzonderlijk en vereist groot wederzijds vertrouwen. Dat Nederland en Duitsland ook op dit terrein samenwerken, tekent de diepe defensierelatie tussen beide landen. Momenteel wordt onder leiding van Nederland gezamenlijke verwerving voorbereid.

Het MoU *Tactical Edge Networking* (TEN) werd getekend in juni 2019 en volgde op een intentieverklaring in mei 2018 over digitale integratie van eenheden. Het binationale programma TEN is gebaseerd op het Nederlandse programma Foxtrot en het Duitse programma *Digitilization of Land-Based Operations* (D-LBO). Dit TEN-programma schept randvoorwaarden voor (inter)nationale interoperabiliteit en informatiegestuurd optreden en creëert mogelijkheden voor gezamenlijke standaarden, oplossingen en mogelijke verwerving. De ondertekening van het MoU vormde het startpunt voor het bouwen van de Duits-Nederlandse programmaorganisatie. Op dit moment werken de beide landen gezamenlijk het programmaplan uit dat in de komende jaren langs diverse deelleveringen moet voorzien in de modernisering en digitalisering van operationele eenheden in het tactische mobiele domein.

Tot slot werkten Duitsland en Nederland in 2019 op operationeel gebied samen, waaronder in de *Resolute* Support-missie in Afghanistan, *Operation Inherent Resolve* in Irak en de *Enhanced Forward Presence* in Litouwen. Daarnaast namen 50 Duitse militairen deel aan de noodhulp die Nederland in september 2019 na orkaan Dorian aan de Bahama's bood met onder meer het Nederlandse marineschip Zr.Ms. Johan de Witt. Tevens maakte Nederland in 2019 samen met Duitsland en Noorwegen onderdeel uit van de *Very high readiness Joint Task Force* (VJTF 2019), het snelst inzetbare deel van de interventiemacht van de NAVO. In dat kader stonden Nederlandse eenheden samen met Noorse eenheden als onderdeel van een Duitse brigade stand-by gedurende heel 2019. Ook stond het hoofdkwartier van het 1^e Duits-Nederlandse legerkorps in 2019 gereed voor inzet als *Land Component Command* (LCC) van de VJTF.

Frankrijk

De Franse defensie-uitgaven zullen in 2019-2025 geleidelijk stijgen naar de afgesproken NAVO-norm van 2% van het BBP. In 2018 was de Franse defensiebegroting uiteindelijk 1,82% van het BBP met €34,2 miljard. In 2019 steeg dit met €1,7 miljard tot €35,9 miljard. Vanaf 2023 is een stijging van €3 miljard per jaar voorzien, waarmee in 2025 dan de 2% zal worden gehaald. Dit budget zal worden gebruikt voor een modernisering van de defensieorganisatie.

Grote investeringen worden gedaan in materieel. Frankrijk is begonnen met het verwerven van pantservoertuigen en de vervanging van de onderzeeboten en de oppervlakteschepen. Tevens wordt er geïnvesteerd in de vervanging en aanschaf van tankvliegtuigen, drones en een vernieuwde versie van het gevechtsvliegtuig. Daarnaast investeert Frankrijk aanzienlijk in cyber en het ruimtedomein. Tevens groeit het budget voor onderzoek en innovatie tot 2022 van €730 miljoen tot €1,1 miljard.

Op 6 mei 2019 tekenden de ministers van Defensie van Frankrijk en Nederland een *Statement of Intent* ter versterking en verdieping van het strategische partnerschap. Aan de versterking van de bilaterale samenwerking wordt ondertussen samen met Frankrijk concreet invulling gegeven door middel van interdepartementale besprekingen, met als doel de totstandkoming van een raamverdrag om in de toekomst potentiële samenwerking te vergemakkelijken. Tevens wordt momenteel gewerkt aan een bilateraal verdrag inzake defensiesamenwerking en de status van militair en civiel personeel dat ziet op de Caribische regio. Met name dient hierbij te worden gedacht aan onder meer oefeningen en trainingen in de regio maar ook aan humanitaire hulp in noodsituaties zoals bijvoorbeeld hulp bij orkaanschade. Het verdrag zal naar verwachting in 2020 aan de Kamer ter goedkeuring worden voorgelegd.

Op 20 september 2019 organiseerde Nederland de tweede ministeriële bijeenkomst van het *European Intervention Initiative* (EI2). Tijdens deze bijeenkomst zijn Zweden en Noorwegen toegetreden en is besloten dat Italië op korte termijn toe kan treden. Daarnaast werden de EI2 *Terms of Reference* getekend. Dit document formaliseert en verduidelijkt de processen en de organisatie van het EI2.

De goede operationele samenwerking met Frankrijk is in 2019 voortgezet. Nederland en Frankrijk verleenden, samen met Duitsland, in september militaire noodhulp aan de Bahama's vanaf Zr.Ms. Johan de Witt.

De commandanten van de Nederlandse, Franse en Belgische marine tekenden in 2019 een intentieverklaring om nauwer samen te werken ter versterking van de interoperabiliteit. De 13e Lichte Brigade kijkt samen met de Franse 9e Brigade naar mogelijkheden voor verdere samenwerking. Zo heeft een eenheid van de 13e Lichte Brigade geoefend in La Courtine en een Franse eenheid bij de Nederlandse CBRN-school.

Noorwegen

Het huidige Noorse defensiebudget voor 2020 ligt rond de €6,1 miljard, wat neerkomt op 1,8% van het BBP. Noorwegen investeert meer dan 20% van de defensie-uitgaven in materieel. Noorwegen zal medio 2020 een nieuw langetermijnplan voor Defensie uitbrengen. Dit plan legt de nadruk op het verbeteren van de veiligheid, inzetbaarheid en de reactietijd van de Noorse

krijgsmacht en bestaat uit vier ambitieniveaus. Noorwegen wil robuustere capaciteiten aanschaffen om tegenstanders af te schrikken en snel te kunnen reageren op externe dreigingen. Het hoge noorden en de Noord-Atlantische Oceaan nemen in het Noorse defensiebeleid een centrale plek in.

Nederland is een belangrijke defensiepartner voor Noorwegen. In de Noorse internationale veiligheidsstrategie worden Nederland, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten aangemerkt als strategische partners. Noorwegen is tevens op 20 september toegetreden tot het E12.

Ook in 2019 is de nauwe samenwerking met Noorwegen voortgezet. De *Joint Arctic Training* (koudweertraining) van het Nederlandse Korps Mariniers vindt jaarlijks in Noord-Noorwegen plaats en vanaf januari 2020 wordt vanaf de locatie Skjold getraind. Nederlandse mariniers oefenen reeds jaren met de Amerikaanse en Britse mariniers in Noorwegen. In 2020 trainen de Amerikaanse, Britse en Nederlandse mariniers allemaal in de omgeving van Bardufoss. Met het oog op het intensiveren van de samenwerking met de Nooren en een efficiënt gebruik van de Noorse trainingsfaciliteiten, is nu tevens voorzien dat het Korps Mariniers zijn jaarlijkse bergtraining in september/oktober 2020 in Noorwegen zal uitvoeren.

Tot slot hebben Noorwegen en Nederland in 2019 weer nauw samengewerkt op operationeel gebied. Zo leveren beide landen militairen aan de *Enhanced Forward Presence* in Litouwen. Tevens was Nederland in 2019 samen met Noorwegen en Duitsland onderdeel van de *NATO Very high readiness Joint Task Force* (VJTF). In dat kader stonden Nederlandse eenheden samen met Noorse eenheden als onderdeel van een Duitse brigade stand-by gedurende heel 2019.

Verenigd Koninkrijk

De *Strategic Defence and Security Review* 2015 (SDSR15) is nog altijd de leidraad voor de ontwikkeling van de Britse krijgsmacht. In de SDSR15 staat dat het Verenigd Koninkrijk ten minste 2% van het BBP zal blijven besteden aan Defensie en in de komende tien jaar £178 miljard (ongeveer €202 miljard) zal investeren in materieel. De Britse defensiebegroting bedraagt in 2019-2020 £39,5 miljard (ongeveer €46,2 miljard, 2,1% van het BBP) en stijgt in 2020 naar £ 41,3 miljard (ongeveer €48,3 miljard, 2,1% van het BBP). De groei van het budget dekt de hogere kosten voor salarissen en pensioenen en komt ten goede aan grote investeringsprogramma's. Voorts investeert de Britse krijgsmacht structureel in innovatie en modernisering.

In 2019 is de uitvoering van start gegaan van het *Modernising Defence Program* (MDP) dat eind 2018 is gepubliceerd. Dit programma voorziet in een groei van het budget met £1,8 miljard (ongeveer €2,1 miljard). Het MDP bouwt verder op de SDSR15 en investeert in het vergroten van de gereedheid van bestaande capaciteiten, het vernieuwen en innoveren van de krijgsmacht, en een modernisering van de defensieorganisatie.

Ondanks het aanstaande vertrek van het Verenigd Koninkrijk uit de Europese Unie, blijven het Verenigd Koninkrijk en Nederland op defensiegebied nauw samenwerken, waaronder in NAVO-verband, in multilaterale fora en op bilaterale basis. Zoals afgesproken in het *Joint Vision Statement* van juni 2017, verdiepen het Verenigd Koninkrijk en Nederland de bilaterale relatie door een actieplan dat jaarlijks wordt geactualiseerd. In het actieplan van 2019-2020 is een aantal prioriteitsgebieden geïdentificeerd, te weten: (1) ontwikkeling van nieuwe

capaciteiten (o.a. innovatie, cyber), (2) amfibische en maritieme samenwerking, (3) samenwerking in de *Joint Expeditionary Force*, (4) operationele samenwerking in verschillende regio's (voor bijvoorbeeld hulpverlening in het Caribisch gebied), (5) het gezamenlijk herdenken van 75 jaar vrijheid.

Het Verenigd Koninkrijk en Nederland verdiepten in 2019 de samenwerking op verschillende terreinen. De landen ondersteunden elkaar door deelname aan oefeningen en voorbereidingen om in 2019 en 2020 een amfibische taakgroep gereed te hebben voor de *NATO Response Force*. Verder is kennis uitgewisseld op terreinen zoals innovatie, cyber en het tegengaan van hybride dreigingen. Verder heeft Nederland geadviseerd over de aanschaf van het gevechtsvoertuig de Boxer, wat mogelijk weer tot nieuwe vormen van samenwerking zal leiden. Ook was er in 2019 de gewaardeerde en grootscheepse deelname van de Britten aan de herdenking van 75 jaar operatie *Market Garden*.

Naast de versterking van de bilaterale samenwerking, hebben het Verenigd Koninkrijk en Nederland de samenwerking verder uitgebouwd in het kader van de *Joint Expeditionary Force* (JEF). De JEF biedt een raamwerk voor snelle, multinationale inzet en is opgebouwd rond Britse eenheden, concepten en voorzieningen. In februari 2019 vond een *table top exercise* op ministerieel niveau plaats en in mei en juni is in de Baltische Zee een maritieme JEF-oefening gehouden, waaraan het amfibisch transportschip Zr.Ms. Johan de Witt deelnam.

Verenigde Staten

De defensiebegroting van de Verenigde Staten, de *National Defense Authorization Act*, bedroeg \$717 miljard (ongeveer €651 miljard) in het begrotingsjaar 2019, dat loopt van oktober 2018 tot oktober 2019. Dit komt neer op 3,7% van het BBP. Voor het begrotingsjaar 2020 (oktober 2019 - oktober 2020) is een aanzienlijke verhoging gepland, naar \$733 tot \$750 miljard (ongeveer €665 miljard tot €681 miljard), maar deze begroting is nog niet goedgekeurd. De geplande budgetverhoging zal onder meer worden gebruikt voor salarisverhoging voor het defensiepersoneel, het versterken van de slagkracht, verder herstel van de gereedheid en infrastructuur, investeringen in kunstmatige intelligentie, raketverdediging, cyber- en ruimtecapaciteiten en modernisering van het nucleaire arsenaal.

De VS hebben in 2019 uitvoering gegeven aan de *National Defense Strategy* uit 2018. Daarin gaat aandacht uit naar China, Rusland, Iran, Noord-Korea en het bestrijden van terrorisme. In 2019 is de focus steeds meer verschoven naar de machtsstrijd met China en is de relatie met Rusland verder verslechterd. De VS hebben het bilaterale verdrag met Rusland over *Intermediate Nuclear Forces* (INF) opgezegd vanwege Russische schendingen van dit verdrag. Ook de *Open Skies*- en *New Start*-verdragen staan onder druk. Een belangrijk bezwaar voor de VS is dat China niet is aangesloten bij deze verdragen over wapenbeheersing.

Gelet op de Europese veiligheidssituatie hebben de VS besloten het budget van het *European Deterrence Initiative* te handhaven op \$6,5 miljard (ongeveer €5,9 miljard) per begrotingsjaar. Het EDI is onder meer bedoeld voor het financieren van Amerikaanse oefeningen in Europa, zoals *Defender 2020*, en de opslag van Amerikaans materieel, waaronder de *Army Prepositioned Stocks* in Eygelshoven. De hoogte van het budget is in 2019 echter meer dan voorheen ter discussie gesteld. De VS zullen naar verwachting in 2020 de focus nog meer verleggen naar China, en de verantwoordelijkheid voor de Europese veiligheid en

afschrikking meer aan Europese landen laten. Daarbij verwachten de VS dat Europese NAVO-landen, waaronder Nederland, invulling geven aan de capaciteitendoelstellingen van de NAVO en de afspraken die in 2014 bij de NAVO-top in Wales zijn gemaakt om 2% van het BBP aan defensie te besteden.

De goede defensiesamenwerking tussen de Verenigde Staten en Nederland is in 2019 bestendigd. Met de aanschaf van negen extra F-35's, naast de 37 F-35's die al eerder waren besteld, is de materieelsamenwerking verder uitgebreid. Daarmee zet Nederland een volgende stap in het vervullen van de NAVO-capaciteitendoelstellingen die voor Nederland gelden. De eerste Nederlandse operationele F-35 is in januari 2019 uit de fabriek in Fort Worth, Texas, gerold en in oktober 2019 is de eerste F-35 bestemd voor Vliegbasis Leeuwarden geland op Nederlandse bodem. Verder zijn in 2019 de eerste vliegeropleidingen en conversies voor de F-35 gestart op *Luke Air Force Base*. Daarnaast is in 2019 de goede materieelsamenwerking met de VS voortgezet voor de modernisering van de Chinook-helikopter, *remanufacture* van de Apache-gevechtshelikopter, verwerving van de onbemande MQ-9 Reaper, upgrade van het *Patriot*-luchtverdedigingssysteem, de vervanging van torpedo's en de aanschaf van luchtverdedigingsraketten voor de Koninklijke Marine.

Tevens is het delen van inlichtingen tussen de beide landen verbeterd en wordt intensievere samenwerking gezocht op het terrein van *space*, nu de VS in 2019 het *US Space Command* hebben opgericht. Nederland staat in de VS bekend om zijn hoogwaardige technologische ruimtevaartindustrie, met name op het gebied van kleine satellieten en lasercommunicatie. In 2018 ondertekenden de VS en Nederland al een MoU over het delen van informatie uit de ruimte. In 2019 zijn voorbereidingen getroffen om dit uit te breiden naar gerubriceerde informatie uit de ruimte, zoals data van de Nederlandse SMART-L radars. Nederland treedt hiermee toe tot een kleine groep van circa tien landen waarmee de VS gerubriceerde informatie over de ruimte delen.

Voorts waarderen de VS de Nederlandse inspanningen in Europa op het gebied van militaire mobiliteit. Vanwege de significante aanwezigheid en verplaatsingen van Amerikaans militair materieel in Europa, hebben de VS baat bij de resultaten die op dit terrein worden geboekt. Verder zien de Verenigde Staten uit naar ratificatie van het in 2018 ondertekende raamwerk voor samenwerking op het gebied van defensieaangelegenheden, ook Raamverdrag genoemd, dat momenteel bij uw Kamer voorligt ter goedkeuring.

De Verenigde Staten en het Koninkrijk werken operationeel goed samen in het Caribisch gebied. In 2019 is samen met de Amerikaanse kustwacht de strijd tegen drugsmokkel in het Caribisch gebied voortgezet.

Tot slot is de samenwerking in de anti-ISIS coalitie en *Operation Inherent Resolve* in Irak en de *Resolute Support*-missie in Afghanistan voortgezet. Intensieve onderhandelingen tussen de VS en de Taliban, gericht op terugtrekking van een deel van de Amerikaanse troepen, hebben niet geleid tot een akkoord en zijn in september 2019 afgebroken.

Europese Unie

In 2019 lag de focus voor de Europese defensiesamenwerking op implementatie en verdieping van de recent tot stand gekomen initiatieven: Permanent gestructureerde samenwerking (PESCO), het *European Defence Industrial*

Development Programme (EDIDP) en het Europees Defensiefonds (EDF). Nederland heeft zich daarnaast in 2019 ingezet voor een versterking van de coherentie tussen de verschillende EU-initiatieven en voor een sterke strategische politieke sturing door de Raad op het defensieterrein. Daarbij is de Nederlandse inzet op hoofdlijnen gericht op de operationalisering van het EU-ambitieniveau. Van belang daartoe is een nadere specificatie en invulling van de drie prioriteiten die in het Gemeenschappelijk Veiligheids- en Defensiebeleid (GVDB) zijn gedefinieerd, namelijk het reageren op externe conflicten en crises, capaciteitsopbouw van partners en het beschermen van de EU en haar burgers. Nederland ziet de EU als hét platform voor gezamenlijk onderzoek en capaciteitsontwikkeling, zodat Europa meer verantwoordelijkheid kan nemen voor haar eigen veiligheid. In de EU-context kunnen immers capaciteiten worden ontwikkeld die in ieder gewenst verband kunnen worden ingezet. Wat Nederland betreft dient een belangrijk deel van de inspanningen binnen het EU-defensiebeleid hierop gericht te zijn.

Permanent gestructureerde samenwerking (PESCO)

PESCO werd in december 2017 gelanceerd. In 2018 zijn belangrijke stappen gezet ten aanzien van de inrichting van de PESCO-architectuur. Destijds zijn Raadsaanbevelingen vastgesteld voor de *governance* van PESCO-projecten, evenals aanbevelingen met een nadere precisering van de twintig PESCO *commitments*. In 2019 is veel aandacht uitgegaan naar het resterende deel van de inrichting van de PESCO-architectuur: het Raadsbesluit over de deelname van derde landen aan PESCO-projecten. Deze onderhandelingen lopen op het moment van schrijven nog. Naast de algemene inrichting gaat veel aandacht uit naar de PESCO-projecten. In 2019 zijn dertien nieuwe projecten goedgekeurd door de Raad, waarmee het totaal aantal nu op 47 komt. Nederland neemt deel aan elf projecten. Uw Kamer wordt hierover geregeld geïnformeerd in de geannoteerde agenda's en verslagen van de Raad Buitenlandse Zaken.

Militaire mobiliteit

Nederland heeft in 2019 als *lead nation* van het PESCO-project Militaire Mobiliteit gestuurd op het uitwerken van en het behalen van voortgang door alle 25 PESCO-landen op de afspraken die door de Raad Buitenlandse Zaken van 25 juni 2018 en de Europese Raad van 28-29 juni 2018 zijn gemaakt. Nederland zal hier voor het einde van 2019 aan voldoen. Het betreft afspraken over het versnellen van toestemming voor grensoverschrijdend transport, het opstellen van een nationaal plan voor militaire mobiliteit, het regelmatig beoefenen hiervan en het creëren van een netwerk van *National Points of Contact*. Nederland waarborgt waar mogelijk harmonisatie en synchronisatie met NAVO-initiatieven.

European Defence Industrial Development Programme

In 2019 is het *European Defence Industrial Development Programme* (EDIDP) geïmplementeerd. Nadat in februari het werkprogramma voor de periode 2019-2020 is vastgesteld door de lidstaten heeft de Europese Commissie de projecten uitgezet op de Europese markt. Europese bedrijven, gevormd in internationale consortia, waren tot medio september in de gelegenheid voorstellen in te dienen voor negen verschillende projecten, variërend van *Future naval systems and related technologies* tot *Space Situational Awareness and early warning capabilities*. Met hulp van de Nederlandse overheid hebben verschillende Nederlandse bedrijven en kennisinstellingen, in samenwerking met internationale

partners, projectvoorstellen ingediend bij de Europese Commissie. De Commissie heeft in totaal 40 projectvoorstellen ontvangen, waarvan 14 in het domein specifiek voor het midden- en kleinbedrijf (MKB), een van de punten waarop Nederland heeft ingezet tijdens de onderhandelingen over het programma. De Commissie zal de voorstellen beoordelen op de geldigheid; de inhoudelijke beoordeling wordt overgelaten aan inhoudelijk experts. De resultaten van de evaluatie worden begin 2020 verwacht, gevolgd door de toewijzing van financiering.

In 2019 hebben ook verschillende informatiebijeenkomsten plaatsgevonden om het Nederlandse bedrijfsleven en de kennisinstellingen te informeren over de ontwikkelingen van het programma, een gelegenheid te bieden samenwerkingspartners te vinden en de mogelijkheden tot steun van de overheid te specificeren.

Europees Defensiefonds

In 2019 is verder gewerkt aan het Europees Defensiefonds (EDF), een overkoepelend programma waarin per 2021 de *Preparatory Action for Defence Research* (PADR) en het EDIDP worden samengevoegd, teneinde de overgang tussen onderzoek en ontwikkeling van capaciteiten te versimpelen. Zoals eerder gemeld, is Nederland tevreden over de uitkomst van de onderhandelingen over het EDF, waarbij de Nederlandse inzet is behouden. De bedragen die in het voorlopige akkoord zijn opgenomen, zijn afhankelijk van de integrale besluitvorming over de omvang en andere horizontale bepalingen van het volgende Meerjarig Financieel Kader. Pas wanneer hierover een akkoord wordt bereikt, zal het EDF worden geagendeerd ter bespreking en bekrachtiging. Nationaal is in 2019 gestart met de Interdepartementale Coördinatiegroep Europese Defensie Samenwerking (ICG EDS), dat een gezamenlijk voorzitterschap kent van de ministeries van Defensie en Economische Zaken en Klimaat. In de ICG EDS zijn tot nu toe thema's voor de Nederlandse inzet ten behoeve van het EDF vastgesteld.

EU-NAVO samenwerking

In 2019 zijn verdere stappen gezet ter verbetering van EU-NAVO samenwerking. Positief is dat de samenwerking tussen de EU en de NAVO inmiddels de norm is geworden. Nederland pleit in de samenwerking voor tastbare resultaten en ziet de bestaande 74 samenwerkingsvoorstellen in dat kader graag nader geprioriteerd. Nederland legt daarbij de nadruk op militaire mobiliteit, capaciteitsopbouw in derde landen, oefeningen, cyber en hybride dreigingen. Van belang is dat de resultaten van de samenwerking voldoende zichtbaar en concreet zijn, dat maximaal wordt ingezet op de sterke punten van beide organisaties, en er synergie en coördinatie is waar mogelijk. In 2019 zijn hiertoe stappen gezet. Zo is de politieke dialoog geïntensiveerd tussen de organisaties, in zowel in formele en informele setting, en zijn briefings over en weer toegenomen. De testfase van de parallelle en gecoördineerde oefeningen is inmiddels afgerond. De opzet van deze oefening bleek waardevol en zal in de toekomst verder worden gebruikt bij bijvoorbeeld het tegengaan van hybride dreigingen. Veel aandacht is uitgegaan naar het verder versterken van de coherentie tussen de inspanningen van de NAVO en de EU op het terrein van capaciteitsontwikkeling. Tot slot heeft de nieuwe voorzitter van de Europese Commissie, mw. Von der Leyen, laten weten dat ze gezien de geopolitieke veranderingen aanstuurt op een goede en nauwe samenwerking tussen de EU en de NAVO. Dit is volledig in lijn met de Nederlandse inzet en het politieke belang dat Nederland hecht aan een goede

relatie tussen beide organisaties. De veiligheidscontext vraagt nadrukkelijk om een bundeling van de krachten.

Noord-Atlantische Verdragsorganisatie

De NAVO viert in 2019 haar 70-jarig bestaan. Gelet op het aantal dreigingen en uitdagingen waarmee het bondgenootschap wordt geconfronteerd en de diversiteit daarvan, is dit een gelegenheid om te benadrukken dat de trans-Atlantische relatie cruciaal is voor vrede en veiligheid op het Europese continent en daarbuiten. De NAVO is en blijft de hoeksteen van het Nederlandse veiligheidsbeleid. Artikel 5 van het Noord-Atlantisch Verdrag vormt de ultieme veiligheidsgarantie voor Nederland.

Lastenverdeling

Nederland en Europa worden geconfronteerd met een snel veranderende en verslechterende veiligheidsomgeving. Deze veiligheidsomgeving vraagt erom dat Europese landen meer verantwoordelijkheid nemen voor hun eigen veiligheid. De afgelopen jaren is de eerste hoofdtaak van Defensie – de bescherming van het eigen en bondgenootschappelijk grondgebied – steeds belangrijker geworden. Het belang van de andere twee hoofdtaken is eveneens toegenomen.

Sinds de *Wales Defence Investment Pledge* (het streven naar het laten groeien van defensie-uitgaven richting 2% van het BBP in 2024, met een investeringsquote van 20%) uit 2014 is de veiligheidssituatie verder verslechterd en de urgentie voor naleving van de Wales-afspraken toegenomen, zoals ook geconcludeerd tijdens de NAVO-top in Brussel vorig jaar. Nederland deelt dit gevoel van urgentie. In het nationaal plan dat eind 2018 aan de NAVO is gestuurd, bevestigde het kabinet dan ook de politieke intentie om structureel te investeren in een aantal prioritaire capaciteiten, die aansluiten bij de capaciteitendoelstellingen van de NAVO. Als NAVO moeten we sneller, langer en krachtiger kunnen optreden. Met de Voorjaarsnota 2019 is een start gemaakt met de uitvoering van het nationaal plan, en daarmee met de Nederlandse bijdrage aan de capaciteitendoelstellingen van de NAVO.

Met het regeerakkoord en de Voorjaarsnota 2019 zijn de afgelopen tijd belangrijke stappen gezet. Omdat het extra geld onvoldoende was om alles uit het nationaal plan te kunnen doen, zijn er keuzes gemaakt. Zo is besloten de beschikbare middelen te investeren in extra F-35's, ondersteuning van de *special forces*, uitbreiding van het cyber- en informatiedomein en personeel. Maar daarmee is Nederland er nog niet. Onze bondgenoten verwachten meer van ons. In de herijking van de Defensienota, die voor de zomer van 2020 wordt gepresenteerd, wordt dan ook onder andere een stapsgewijze groei opgenomen in het kader van de lange lijnen naar de toekomst om de capaciteitendoelstellingen van de NAVO te realiseren.

Gereedheid

De verder verslechterende veiligheidssituatie vraagt erom dat de NAVO in staat is snel te kunnen reageren. Daartoe werken de bondgenoten momenteel aan het verbeteren van de gereedheid en het reactievermogen van hun strijdkrachten. Tijdens de Top in Brussel in 2018 namen de staatshoofden en regeringsleiders diverse maatregelen, waaronder het *NATO Readiness Initiative* (NRI). Dit houdt in dat de NAVO-landen gezamenlijk vanaf 2020 binnen dertig dagen, dertig gemechaniseerde bataljons, dertig squadrons gevechtsvliegtuigen en dertig oorlogsschepen naar een artikel-5 situatie of een crisis moet kunnen sturen.

Afgesproken is dat eind 2019 de politieke doelstelling om het initiatief te vullen met aangewezen eenheden moet zijn gerealiseerd. Nederland draagt proportioneel bij aan het NRI. De door Nederland aangeboden capaciteiten zijn daarbij niet onttrokken aan reeds bestaande toezeggingen en planningen voor de snel inzetbare capaciteiten van de NAVO, de *enhanced NATO Response Force*. Voor Nederland betekent het aanbieden van bijdragen aan het NRI een aanzienlijke uitdaging voor de krijgsmacht, nu deze nog bezig is met het herstel van de (basis)gereedheid. Dit geldt ook voor sommige andere landen. Voor Nederland staat transparantie over de (on)mogelijkheden voorop.

In 2019 werden voorts twee multinationale verbanden als onderdeel van de *NATO Command Structure* verder ontwikkeld. In september 2019 bereikte het *Joint Support and Enabling Command* (JSEC) in Ulm, Duitsland, de initieel operationele status. Dit hoofdkwartier zal onder andere bijdragen aan het transport van troepen en militair materieel binnen Europa. In juli 2019 heeft de Noord Atlantische Raad formeel het *Joint Force Command Norfolk* (JFCNf) onder Amerikaans leiderschap geactiveerd. Dit verband draagt onder meer bij aan de bescherming van de aanvoerlijnen over de Atlantische Oceaan.

Bijdragen aan de Enhanced Forward Presence en NATO Response Force

Nederland leverde in 2019 bijdragen aan de verschillende maatregelen die de NAVO ontplooit in het kader van de collectieve verdediging en afschrikking. Ons land leverde ongeveer 270 militairen voor de *Enhanced Forward Presence* in Litouwen. De vooruitgeschoven aanwezigheid in de Baltische Staten en Polen is een doorlopende bondgenootschappelijke activiteit die in elk geval noodzakelijk blijft zolang Rusland volhardt in de huidige opstelling. Op dit ogenblik zijn er geen aanwijzingen die duiden op een veranderde Russische positie.

Tevens leverde Nederland een bijdrage aan de *NATO Response Force* (NRF). Dit betrof transportcapaciteit en gevechtsvliegtuigen voor het snelst inzetbare deel van de NRF, de *Very high readiness Joint Task Force* (VJTF). Ook stonden Nederlandse eenheden samen met Noorse eenheden als onderdeel van een Duitse brigade stand-by voor de VJTF 2019. Verder stond het hoofdkwartier van het 1^e Duits-Nederlandse legerkorps in 2019 gereed voor inzet als *Land Component Command* (LCC) van de VJTF. Nederland leverde ook een *Special Operations Land Task Group* en personeel ten behoeve van het *Special Operations Command Center*. Daarnaast voerde Nederland tot en met juni 2019 het commando over de *Standing NATO Maritime Group 2* (SNMG-2) en leverde daarbij een staf en een fregat als stafschip.

Nieuwe uitdagingen

China stelt zich op het wereldtoneel in toenemende mate assertief op. Dit biedt kansen en ook uitdagingen. De relatie van de NAVO met China is in 2019 op de agenda gekomen. De bondgenoten zullen de komende periode nader hierover in dialoog gaan. Nederland is constructief-kritisch t.a.v. China en wil op basis van gedeelde belangen met China samenwerken, met oog voor ideologische verschillen. Er liggen kansen om met China samen te werken op thema's als klimaatverandering en energie, wapenbeheersing, en logistiek en transport. Tegelijk moeten we niet naïef zijn en onszelf goed beschermen tegen veiligheidsrisico's als (digitale) spionage, beïnvloeding en economische veiligheid.

Niet alleen de veiligheidsomgeving waarin de NAVO functioneert is aan verandering onderhevig. Ook dient de NAVO mee te gaan met technologische ontwikkelingen die van belang zijn voor de veiligheid van het bondgenootschap. Daarmee wordt beoogd zeker te stellen dat de NAVO niet achter zal gaan lopen wat betreft technologische capaciteiten, terwijl mogelijke tegenstanders volop inzetten op verdere technologische innovatie. Daarom is in 2019 de *Roadmap on Emerging and Disruptive Technologies* ontwikkeld. Met deze Roadmap zet de NAVO in op het begrijpen van nieuwe technologieën en het analyseren van veiligheidsimplicaties van nieuwe technologieën.

In 2019 is in NAVO-verband ook gesproken over de ruimte. Ook Nederland onderkent het belang hiervan. In een wereld waarin de militaire toepassingen van ruimtevaart steeds belangrijker worden is het belangrijk dat NAVO zich blijft aanpassen aan de uitdagingen die dit met zich meebrengt. De ruimte is tijdens een bijeenkomst van de ministers van Buitenlandse Zaken van de NAVO, op 20 november 2019, door de NAVO erkend als operationeel domein.

Op 3 en 4 december 2019 kwamen de staatshoofden en regeringsleiders van de NAVO in Londen bijeen voor een *Leaders' Meeting*. Deze bijeenkomst was vooral een gelegenheid voor het bondgenootschap om het 70-jarig bestaan te vieren. Nederland heeft tijdens deze bijeenkomst het belang van de trans-Atlantische relatie benadrukt. Het centrale thema van de bijeenkomst was de lastenverdeling binnen het bondgenootschap, waarbij is benadrukt dat er van de Europese bondgenoten meer wordt verwacht. Daarnaast is gesproken over het versterken van de politieke dimensie binnen de NAVO, en over hoe het bondgenootschap zich aanpast aan de veranderende veiligheidsomgeving en technologische ontwikkelingen. Over de uitkomsten van dit overleg wordt u separaat nader geïnformeerd.

Verenigde Naties

In 2019 is opvolging gegeven aan de prioriteiten van het Nederlandse lidmaatschap van de VN-Veiligheidsraad in 2018. De thematische focus lag daarbij op de verbetering van de aansturing en uitvoering van VN-vredesoperaties. Zo heeft Nederland de verdere ontwikkeling van het *Action for Peacekeeping* (A4P)-initiatief van de Secretaris-Generaal van de VN ondersteund. Een belangrijke prioriteit binnen de A4P-agenda was de verbetering van de medische afvoerketen. Daarnaast heeft Nederland zich ingezet om in fragiele staten, of in staten in conflictgebieden, de veiligheidssector te versterken door het verzorgen van trainingen door onze actieve deelname in het door de VS geleide trainingsprogramma *Global Peace Operations Initiative*.

Defensie heeft verder internationale VN-trainingen verzorgd die militairen en politiemensen voorbereiden op VN-uitzendingen. Ook is ondersteuning geleverd aan de doorontwikkeling van diverse politiecursussen. Bovendien heeft Defensie bijgedragen aan de gendercursus van de VN die vrouwelijke militairen uit diverse landen voorbereidt op uitzendingen. Tevens is bijgedragen aan de ontwikkeling van procedures, cursussen en VN-handboeken met name op het gebied van inlichtingen en opruiming van explosieven.

DE MINISTER VAN DEFENSIE

Drs. A.Th.B. Bijleveld-Schouten